

Практико-приложни изследвания
Practical and Applied Research

УРОКЪТ ЗА СЪЗДАВАНЕ НА УЧЕНИЧЕСКИ ПИСМЕНИ ТЕКСТОВЕ С ЕТИКЕТНА ФУНКЦИЯ (I–IV КЛАС)

Мариана Мандева

Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“

Резюме. Характеризира се урокът за създаване на ученически писмени текстове с етикетна функция в I–IV клас. Теоретичните постановки са илюстрирани чрез план-конспект на урок.

Keywords: lesson, students written texts with etiquette functions, 1st – 4th grade, communicative teaching

I. Обучението по писмено етикетно общуване в началния училищен етап

Стратегическа цел на родноезиковото обучение в I–IV клас е формирането на **детската комуникативноречева компетентност**. Важна роля се отрежда на **образователната грижа за създаване на ученически писмени текстове с етикетна функция**¹⁾.

Според нормативната документация по български език за I–IV клас е регламентирана методическа работа над следните жанрове на речевия етикет: **писмо, съобщение, покана, честитка** (Мандева, 2012: 10–13).

Очакването е да се формират **специфични комуникативноречевни знания, комуникативноречевни умения, отношения**.

Комуникативноречевите знания са диференцирани по критерия „необходимо и достатъчно“. Те са научно достоверни, но са съобразени с психологията на възрастта на малките ученици и имат инструментален характер. По-конкретно, това са знания за:

- същността и функциите на писменото етикетно общуване;
- текста с етикетно предназначение като процес и продукт на социално взаимодействие;
- адекватната употреба на етикетни езикови знаци съобразно с темата и със социалните позиции (статуси и роли) на комуникативните партньори.

Комуникативноречевите умения са съобразени, от една страна, с „живата“ писмена етикетна практика на малките ученици, а от друга страна – със социолингвистичната и социостилистичната специфика на съвре-

менния български речев етикет, както и с особеностите на речевата дейност, с етапите на текстообразуването и текстообработката. Те са в служба на автентичното детско речево общуване и съдействат за ефективността му. Комуникативноречевите умения са умения за:

– ориентиране в типична за българския речев етикет и за детската писмена практика речева ситуация: определяне на адресата; разбиране на характера на взаимоотношенията между комуникантите – детерминиране на социалните им статуси и роли; избор на канал за връзка; изясняване на комуникативното намерение и темата;

– планиране на писмената етикетна дейност: съдържателно, композиционно, стилно-езиково обмисляне на текста съобразно с типична за българския речев етикет и за детската писмена практика речева ситуация;

– реализиране на писмената етикетна дейност: реализиране на писмената етикетна изява в тематичен, композиционен и стилно-езиков аспект в съответствие с типична за българския речев етикет и за детската писмена практика речева ситуация;

– контролиране на писмена етикетна проява: анализиране и оценяване на писмена етикетна изява в тематичен, композиционен и стилно-езиков план, адекватно на типичната за българския речев етикет и за детската писмена практика речева ситуация; редактиране.

Отношенията са „...комплекс от ценностни ориентации, оценъчни съждения и емоции, насочени към околната действителност, към богатството и изразните възможности на родния език, към ролята на родния език за формиране на националния идентитет ...“ (Георгиева, Йовева, Здравкова, 2005: 92–93).

II. Урокът в началното училище

Урокът е основна форма за обучение и възпитание; за „...осъществяване на социални и корекционни взаимодействия, за емоционални преживявания и удовлетворяване на актуални потребности във и извън сферата на категорично определените образователни цели, ...с насоченост към ценностното формиране и възможности за реализация на личността“ (Василева, 2001: 19). Той е „...вид формална организация на единството между дейността на ученика и тази на учителя, с помощта на която се разработва, представя и усвоява определена тема от учебната програма за определено време“ (Андреев, 1996: 267).

В структурата на урока е отразено съотношението между компонентите в него, в тяхната дидактически обусловена последователност, функционална вътрешна взаимовръзка и целенасочено взаимодействие.

Всеки урок съдържа **две равнища** в своята структура – **инвариативно и вариативно**. Те са взаимобвързани. В своето единство оформят структурата на урока. „Важно е да бъдат персонифицирани и детайлизирани в конкретния

познавателен контекст на тяхното взаимно проникване, за да стане възможно формирането и регулирането им.“ (Василева, 2001: 24).

Инвариативното равнище изгражда макроструктурата на урока. То „...типологизира най-устойчивите връзки и отношения, подвластни на логиката на човешкото познание, дефинирани като специфична трансформация на конкретния опит – от равнище на сетивност (представи, образи, впечатления, преживявания...) към равнища на обобщеност, абстрактност и прилагане на придобития опит в практиката. Те могат да се идентифицират с три основни структуроопределящи компонента: *подготвителен, операционен, оценъчно-затвърдяващ*“ (Василева, 2001: 25).

Вариативното равнище разкрива микроструктурата на урока посредством технологията на работа, определяща неговото осъществяване. То се характеризира с конкретност, индивидуализираност, адаптивност към дадено актуално образователно пространство. „Съвременните тенденции, определящи представата ни за реализиране на образователния процес чрез микроструктурата на урока, утвърждават преди всичко създаването на условия за „*личностяване*“ и *индивидуализиране на педагогическото взаимодействие*...“ (Василева, 2001: 25).

III. Урокът за създаване на ученически писмени текстове с етикетна функция

При обособяването на уроците за продукция на ученически писмени текстове с етикетен характер „...освен основния признак за класифициране... – целите на обучение, се добавя още един – спецификата на процеса за създаване на текст“ (Георгиева, Йовева, Здравкова, 2005: 117). От гледна точка на **целите на обучението** това са **синтетични уроци** (Андреев, 1996: 297–298), а предвид **спецификата на пораждането на текста** са **уроци за продуциране на собствени текстове (съчинения)**.

Подготвителен структуроопределящ компонент

Той се асоциира със следните основни акценти:

– създаване на подходящ психологически климат и емоционална атмосфера, които стимулират учениците за участие в привлекателна и продуктивна дейност, за постигане на положителен резултат и удовлетвореност от урока;

– актуализиране на усвоени знания, умения, опит, свързани с вида и темата на урока;

– изграждане на подходяща мотивация, съобразена с конкретните образователни цели, с учебното съдържание, с интересите и възможностите на децата.

От особена значимост тук е „...създаването на вътрешни подбуди у учениците за участие в речева дейност“ (Георгиева, 2002: 108).

Ползвани методи на обучението са евристичната беседа, разказът на учителя, демонстрацията, играта и др.

Операционен структуроопределящ компонент

Той изисква „...същинска работа с информацията с цел нейното възприемане, осмисляне и затвърдяване...“ (Василева, 2001: 37). „Логическата последователност при реализирането на операционния компонент... варира от наблюдение и анализ на езиков (комуникативноречев – б.а.) материал към систематизиране и обобщаване на съществени признаци на лингвистичното явление..., оттам към прилагането на усвоената информация в комуникативната практика на учениците.“ (Мандева, Йорданова, 2008: 102).

Синхронно се овладяват знания и умения за участие в писмено етикетно общуване. Знанията са опора за изграждане на уменията на съзнателна основа, а в процеса на формирането на уменията знанията се стабилизират и обогатяват.

Речевата дейност и текстът се възприемат непосредствено, за да се достигне до генерализация и емпирично обобщение на съществените свойства на явленията, които са обект на познание. Чрез наблюдение и евристична беседа се възприемат, осмислят и анализират писмени речеви актове с етикетна функция и съответни текстове.

От изключително значение са нагледните опори. Важен е подборът на текстовите образци. Те са близки до социалния и речев опит, до интересите и потребностите на малките ученици. Съобразени са със социолингвистични и социостилистични конвенции, характерни за съвременния български речев етикет (социални статуси и роли на комуникативните партньори, социостилистична маркираност на етикетните формули).

Осигуряват се условия „да се действа“, да се прилагат в практическа дейност овладените познания. Формират се начални комуникативноречеви умения за създаване на писмен текст с етикетна функция.

Прилагат се комуникативни упражнения, при които „... чрез речева ситуация се пресъздават условия, характерни за автентичната речева практика, а ученикът формулира собствена комуникативна интенция и създава текст, съобразен с предварително зададената речева ситуация“ (Мандева, Ангелова, Азгорова, 2012: 465). Предвид спецификата на „живото“ писмено общуване чрез средствата на българския речев етикет се моделират учебни речеви ситуации на социалностатусни и социалнорелеви взаимоотношения (Пассов, 1989: 53) – напр. дете пише покана до съученик и до учителя. Така по достъпен начин малките ученици осмислят ти/Вие конвенцията – със социално симетричен комуникативен партньор общуването е на „ти“, ползват се стилистично неутрални или стилистично занижени етикетни формули; със социално по-високопоставен комуникант се общува на „Вие“, употребяват се стилистично неутрални или стилистично завишени езикови етикетни знаци.

Широко приложение имат преобразуващите дейности – съотнасяне на предложени езикови етикетни знаци към моделирани речеви ситуации, редактиране и др. Насърчава се продуктивната учебна работа на учениците, но помощта на учителя е осезаема – той дава подробни указания на децата; на-

сочва ги към етикетни формули или текстови образци, които да ползват при речевите етикетни прояви.

Оценъчно-затвърждаващ структуроопределящ компонент

Той е насочен към:

- затвърдяване на учебното съдържание чрез пренос в по-нови и нестандартни ситуации, на по-високо равнище на осмисленост;
- обратна информация за учителя и ученика (Василева, 2001: 44).

Затвърдяването на учебното съдържание се реализира чрез прилагане на знанията и уменията в „живата“ практика на децата на ново, по-високо равнище на осмисленост, в условията на разнообразни учебни речеви ситуации на социалностатусни и социалноролеви взаимоотношения.

Следва се последователността от действия, съставлящи процеса на продуциране на текст – мотивация за създаване на текста, ориентиране в речева ситуация и планиране на текста, реализация на замисъла, контрол (проверка) на текста (Георгиева, Йочева, Здравкова, 2005: 308–310).

Широко приложение намират комуникативните упражнения, в чиято основа са поставени учебни речеви ситуации на социалностатусни и социалноролеви взаимоотношения. Ползват се още методи на обучението като: евристична беседа, игра, мозъчна атака, рисуване на идеи и др.

Отпадат опорите, които дават текстовите образци и подробните указания за учителя. Окуражават се самостоятелната познавателна дейност на децата, творческата им речева изява; формират се рефлексивни умения; градят се оценъчни съждения и емоции, насочени към функциите и изразните средства на българския речев етикет.

Представената характеристика на урока за създаване на ученически писмени текстове с етикетно предназначение е илюстрирана чрез план-конспект на урок, поместен в Приложението.

IV. Основни изводи

1. „Урокът е основна форма на живот на детето в училище.“ (Василева, 2001: 23). Той дава уникални възможности за провокиране на любопитството, на въображението и общуването на малките ученици, за насърчаване на активност, откривателство, творчество, за стимулиране на индивидуалната експресия и на работата в партньорство с другите.

2. Урокът за създаване на ученически писмени текстове с етикетна функция е **синтетичен** според целите на обучението, а предвид спецификата на пораждането на текста е **за продуциране на собствен текст (съчинение)**.

3. Главната му особеност е неговата **комуникативна ориентация**. Процесът на обучението се строи като процес на автентичното детско общуване чрез писмени текстове с етикетна функция. Така ученето се мотивира същностно, протича в условия на психологически комфорт, на творческа нагласа. Гради

се комуникативноетикетна компетентност и се подпомага интегритетът на децата в обществото.

4. Важно е да се отбележи, че образователните ефекти ще са устойчиви и оптимистични, ако формираната детска комуникативноетикетна компетентност се стабилизира и обогатява в условията на **уроците по другите учебни предмети, изучавани от малките ученици.**

Приложение 1

План-конспект на урок

Използван учебник: Танкова, Р. et al. (2007.) Български език за втори клас. София.

Тема: Покана

Вид на урока: синтетичен урок по български език за създаване на собствен текст (съчинение)

Цели:

1. Да се формират начални комуникативноречеви знания с инструментален характер за: същността и функциите на писменото общуване; предназначението на поканата и нейното съдържателно, композиционно, стилно-езиково и техническо оформление; основни социолингвистични и социостилистични конвенции, отличителни за съвременния български речев етикет (ти/Вие-общуване; социостилистична маркираност на етикетните формули).

2. Изградените познания да се прилагат в практическа дейност.

3. Да се формират начални комуникативноречеви умения за писане на покана.

Очаквани резултати:

1. Учениците владеят начални практически знания за същността и функциите на писменото общуване; за предназначението на поканата и нейните отличителни съдържателни, композиционни, стилно-езикови и технически характеристики; за основни социолингвистични и социостилистични особености на съвременния български речев етикет (ти/Вие-общуване; социостилистична маркираност на етикетните формули).

2. Прилагат инструменталните познания в „живата“ си речева практика.

3. Владеят начални комуникативноречеви умения за писане на покана.

Основни понятия: писмено общуване, покана, изрази за учтивост, общуване на „ти“, общуване на „Вие“.

Контекст и дейности: наблюдение, участие в беседа, работа с учебника и с личния речник по учтивост, продуциране на текст и др.

Основни методи на обучението: наблюдение, евристична беседа, светофар, комуникативни упражнения от продуктивен вид.

Форми на организация на обучението в клас: индивидуална, фронтална и екипна.

Междупредметни връзки: с обучението по домашен бит и техника.

Нагледни средства: учебник по български език; карта на страната на вежливостта; покана от принцеса Покана; работен лист с текстов образец на покана; личен речник по речева учтивост; учебни карти с написани етикетни изрази; червени, жълти и зелени учебни карти за оценяване на отговор

Ход на урока:

1. Подготвителен структуроопределящ компонент

Актуализиране на овладени знания, умения, опит във връзка с вида и темата на урока

– Ученици, днес за вас пристигна покана от страната на вежливостта.

*Скъпи деца,
Каня ви в кралство Покана
в четвъртък (20.03) от 10:00 часа.
Заповядайте!*

20.03.2012 г.

Страната на вежливостта Принцеса Покана

(Датата и часът съвпадат с времето, в което се провежда урокът по български език.)

– Преди да се отправим към страната на вежливостта, ще се подготвим за срещата с принцеса Покана. Трябва да отговорим на въпроси, които тя ни задава:

(Светофар. Посочени от учителя ученици отговарят, а останалите деца оценяват отговора, като вдигат учебни карти – зелена за верен и изчерпателен отговор; жълта за верен, но непълен отговор; червена за грешен отговор.)

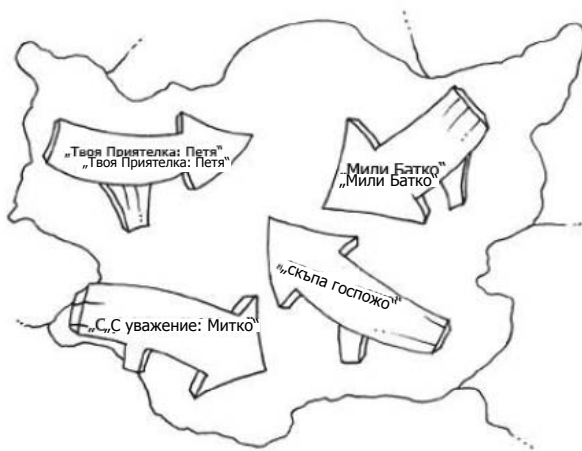
– Кога хората общуват устно? *(когато говорят помежду си)*

– Как общуват хората, когато са далече един от друг и не могат да говорят? *(писмено)*

– Какви изрази за учтивост ползваме, когато каним някого на рожден ден, на имен ден, на новогодишно тържество? *(„Заповядай!“, „Ще се радвам, ако дойдеш...!“ , Каня те на...“)*

– С какви „вълшебни“ изрази трябва да отговорим на покана за тържество? *(„Благодаря!“ , „Много благодаря!“)*

– Отговорихте правилно на въпросите. Можем да влезем в страната на вежливостта. *(Учителят показва картата на страната на вежливостта.)*

Мотивирано поставяне на темата

– Харесва ли ви поканата на принцесата? (да) С какво тази покана ви зарадва? (с красивия си вид; с поканата, записана в нея)

– Всеки човек се радва, когато получи покана за празник. Днес ще се научите да пишете покана, за да изненадате приятно хората, с които искате да празнувате някакво събитие. Запишете заглавие: *Покана*.

2. Операционен структуроопределящ компонент

Възприемане и осмисляне на информацията и първоначалното ѝ приложение в практически план

– Прочетете поканата, записана върху класната дъска:

Мила Ели,

Каня те на моя рожден ден в неделя от 14 часа в сладкарница „Мечо“.

14. 02. 2012 г.

Красимир

гр. В. Търново

– За кого е поканата? (за Ели)

– На какво тържество е поканена тя? (на рожден ден)

– Кога и къде ще се проведе рожденият ден? (в неделя от 14 часа в сладкарница „Мечо“)

– Кой е написал поканата? (Красимир)

– Как започва поканата? (с обръщение към човека, когото каним)

– Какъв знак се поставя след обръщението? (запетая)

– Какво записваме след обръщението? (поканата)

– Къде записваме? (на нов ред)

– С каква буква започваме текста? (с главна буква)

– Какво трябва да стане ясно от поканата? (какво е събитието, кога и къде ще се проведе)

– С какво завършва поканата? (с дата и населено място; с поздрав и името на подателя)

– Къде записваме датата и населеното място? (вляво)

– Къде записваме поздрава и името на подателя? (вдясно)

– Прочетете информацията от жълтото каре на с. 81 в учебника.

В поканата се отбелязва:

– за кого е тя;

– какво е събитието;

– кога и къде ще се състои то;

– от кого е поканата.

(Синтезира се най-важното за съдържателния и композиционния строеж на поканата.)

– Нека разберем кои „вълшебни“ изрази се използват в кралство Покана. (Обсъжда се комуникативната целесъобразност на записани етикетни формули върху картата на страната на вежливостта – „Уважаема госпожо...“, „Мили Емо...“; „Каня те...“, „Каня Ви...“)

– с кои „вълшебни“ изрази ще се обърнете към учителя? („Уважаема госпожо...“, „Каня Ви...“) Защо?

– С каква буква записваме учтивата форма „Ви“? (с главна)

– С кои „вълшебни“ изрази ще се обърнете към приятел, съученик, близък човек? („Мили Емо...“; „Каня те...“) Защо?

– Когато пишем покана, не забравяме към кого се обръщаме. Ползваме подходящи „вълшебни“ изрази.

– Запишете в речниците по учтивост „вълшебните“ изрази, с които се обръщаме в покана до учител и в покана до приятел (Приложение 2). (Самостоятелна работа в личния речник по речева учтивост. Проверка)

– Да прочетем още „вълшебни“ изрази, които се ползват в кралство Покана. („С уважение: Николай“, „От Ники“)

– Кой „вълшебен“ израз трябва да ползваме в края на поканата до приятел? („От Ники“) Защо?

– Кой „вълшебен“ израз трябва да ползваме в края на поканата до учител? („С уважение: Николай“) Защо?

(Потвърждава се направеният извод, че с учителя се общува на „Ви“, а с близки, приятели, съученици – на „ти“. Ползват се подходящи „вълшебни“ изрази.)

– Запишете в речниците по учтивост „вълшебните“ изрази, с които завършва поканата към учител и към приятел. (Самостоятелна работа в личния речник по речева учтивост. Проверка)

– Да прочетем правилата за писане на покана.

(Върху постер са записани правилата за писане на покана.)

1. *Поканата:*

– започва с обръщение към човека, когото каним;

– след обръщението пишем запетая;

– на нов ред с главна буква записваме: какво е събитието, кога ще се проведе, къде;

– завършваме с дата и населено място (вляво), поздрав и име на подателя (вдясно).

2. *Ползваме подходящи „вълшебни“ изрази за покана към учител и към приятел.*

3. *Пишем без правописни грешки.*

4. *Записваме поканата четливо и красиво.*

– Когато пишете покана, трябва да спазвате тези правила.

– Второкласничката Петя иска да покани на парти своята приятелка Лили. Ако подредите правилно картите, ще получите текста на поканата. Спазвайте правилата за писане на покана. Работете по двама (на чин). Времето за работа е 2 минути.

(Раздадени са учебни карти, на които е записано: „в сладкарница „Дъга!“, „Твоя приятелка: Петя“, „на парти с маски по случай Хелюин!“, „Заповядай в петък (01.11) от 16 часа“, „Скъпа Лили,“, „Каня те“, „30.10.2012 г.“, „гр. Велико Търново“)

– Да прочетем поканата.

Скъпа Лили,

Каня те на парти с маски по случай Хелюин!

Заповядай в петък (01.11) от 16 часа в сладкарница „Дъга“!

30.10.2012 г.

гр. Велико Търново

Твоя приятелка: Петя

– До кого е поканата? *(до Лили)*

– На какво тържество е поканена Лили? *(на парти с маски по случай Хелюин)*

– Кога и къде ще се проведе партито? *(в петък, от 16 часа в сладкарница „Дъга“)*

– От кого е поканата? *(от Петя)*

(Потвърждава се направеният извод, че с приятел се общува на „ти“.
Ползват се подходящи „вълшебни“ изрази.)

– Помогнете на Петя да покани и учителката си – г-жа Стоянова – на партито. Да прочетем какво е написала тя. *(Върху класната дъска и в ра-*

ботен лист за всеки ученик е записана покана с пропуснати етикетни формули.)

.....,
Каня ... на парти с маски по случай Хелоуин!
.....в петък (01.11) от 16 часа в сладкарница „Дъга“!
30.10.2012 г.
гр. Велико Търново

- Какво е пропуснала да запише Петя? (изразите за учтивост)
- Попълнете в работния лист „вълшебните“ изрази. Помагайте си с речника по учтивост. Времето за работа е 3 минути.
- Да прочетем поканата:

Госпожо Стоянова,
Каня Ви на парти с маски по случай Хелоуин!
Заповядайте в петък (01.11) от 16 часа в сладкарница „Дъга“!
30.10.2012 г. С уважение: Петя
гр. Велико Търново

(Текстът се обсъжда. Потвърждава се направеният извод, че с учителя се общува на „Ви“. Ползват се подходящи „вълшебни“ изрази.)

3. Оценъчно-затвърждаващ структуроопределящ компонент **Затвърдяване на знанията и уменията в комуникативноречев план на ново, по-високо равнище на осмисленост:**

– Подготвяме празник на учтивостта. Знаете, че той ще се проведе на **23. 03** от 17 часа в класната стая. Напишете покана до вашите родители. Спазвайте правилата за писане на покана. Ползвайте подходящи „вълшебни“ изрази. Помагайте си с речника по учтивост.

(Текстовете се прочитат и обсъждат по утвърдените критерии за съдържателно, структурно-композиционно, стилно-езиково и техническо оформление. Редактиране.)

– Защо пишем покана? (За да изненадаме приятно хората, с които искаме да празнуваме заедно някакво събитие.)

– Какви правила спазваме, когато пишем покана? (Систематизират се приетите правила.)

Преценка на работата по време на урока и задаване на домашна работа:

– Работихте отлично. Научихте как се пише покана, какви „вълшебни“ изрази се ползват в зависимост от това, кой ще получи поканата.

– За домашна работа напишете поканата до вашите родители на белова. Надпишете поканите, които изработихме в урока по домашен бит и техника.

Приложение 2

Личен речник по речева учтивост

Кралство Покана

„Вълшебни“ изрази към учител: „Вълшебни“ изрази към приятел:

.....
.....
.....

БЕЛЕЖКИ

1. Ученически писмени текстове с етикетна функция – вид продуктивни „...писмени... текстове, създавани от учениците в изпълнение на определена дидактическа задача“ (Георгиева, Добрева, 2002: 7).

ЛИТЕРАТУРА

- Андреев, М. (1996). *Процесът на обучение. Дидактика*. София.
Василева, Ем. (2001). *Урокът в началното училище*. София.
Георгиева, М. (2002). *Обучението по български език в началното училище*. Шумен.
Георгиева, М., Добрева, Е. (2002). *Писмените ученически текстове*. Първа част: репродуктивни текстове. София.
Георгиева, М., Йовева, Р., Здравкова, Ст. (2005). *Обучението по български език и литература в началното училище*. Шумен.
Мандева, М. (2012). *Обучение на български речев етикет (начална училищна възраст)*. Велико Търново.

- Мандева, М., Азгорова, Т., Ангелова, П. (2012). Коммуникативноориентирано образование и упражненията по български език в I–IV клас. *Педагогика*, 3.
- Мандева, М. & Йорданова, Д. (2008). За съвременния урок по български език в I–IV клас. *Педагогически алманах*, 1.
- Пассов, Е. И. (1989). *Основы коммуникативной методики обучения иноязычному общению*. Москва.

LESSONS FOR CREATING STUDENTS WRITTEN TEXTS WITH ETIQUETTE FUNCTIONS (1ST – 4TH GRADE)

Abstract. Lessons for creating students written texts with etiquette functions in the 1st – 4th grade are characterized. Theoretical theses are illustrated by the means of a lesson plan.

Assoc. Prof. Mariana Mandeva, PhD

✉ St. Cyril and st. Methodius University of Veliko Tarnovo
e-mail: mandeva_m26@abv.bg